

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA O'QUVCHILARDA MUSTAQIL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI VA SAMARALI METODLARI

Saodatxon Yunusxonova
Ergashxon qizi

Qo'qon Davlat Universiteti
1- bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishning nazariy asoslari va samarali metodlari tahlil etilgan. Tadqiqotda mustaqil fikrlashning psixologik-pedagogik mohiyati, uning kognitiv rivojlanishdagi o'rni hamda ta'lim jarayonidagi motivatsion omillar ilmiy asosda yoritilgan. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari — muammoli ta'lim, klaster, “sinkveyn”, interfaol o'yinlar, tanqidiy fikrlash metodlari orqali mustaqil tafakkurni rivojlantirish yo'llari taklif etiladi. Maqolada o'qituvchi faoliyatining refleksiv va interaktiv jihatlari, shuningdek, mustaqil fikrlashni baholash mezonlari ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: mustaqil fikrlash, kognitiv rivojlanish, muammoli ta'lim, interfaol metod, tanqidiy fikrlash, refleksiya, pedagogik texnologiya.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Саодатхон Юнусханова Эргашхон кызы
Кокандский государственный университет
Магистратура 1-го курса

Аннотация; В статье рассматриваются теоретические основы и эффективные методы формирования самостоятельного мышления у учащихся начальных классов. Анализируются психологические и педагогические механизмы развития критического и креативного мышления, а также роль мотивации и взаимодействия в учебном процессе. Предлагаются инновационные методы обучения — проблемное обучение, кластер, синквейн и интерактивные технологии, направленные на развитие мыслительной активности и самостоятельности учащихся.

Ключевые слова: самостоятельное мышление, когнитивное развитие, проблемное обучение, интерактивные методы, критическое мышление, педагогическая технология.

THEORETICAL BASIS AND EFFECTIVE METHODS OF FORMING INDEPENDENT THINKING IN STUDENTS IN PRIMARY EDUCATION

Saodatxon Yunusxonova Ergashxon kizi

Kokand State University

1st stage MSc student

Abstract: This article analyzes the theoretical foundations and effective methods for developing independent thinking among primary school students. It examines the psychological and pedagogical mechanisms that foster critical and creative thinking, as well as the role of motivation and interactive learning in this process. Innovative approaches such as problem-based learning, cluster techniques, the “cinquain” method, and reflective strategies are proposed as effective ways to enhance students’ cognitive autonomy and critical reasoning skills.

Keywords: independent thinking, cognitive development, problem-based learning, interactive methods, critical thinking, reflective pedagogy.

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimining asosiy maqsadi — o‘quvchini tayyor bilimni yod oluvchi emas, balki **mustaqil fikrlaydigan, tahlil qiladigan va qaror qabul qila oladigan shaxs** sifatida shakllantirishdir. Mustaqil fikrlash ta’limning shaxsga yo‘naltirilgan paradigmasida markaziy o‘rinni egallaydi. Ayniqsa boshlang‘ich ta’lim bosqichi bu jarayonning poydevori hisoblanadi, chunki aynan shu davrda o‘quvchida tafakkurning mantiqiy, tahliliy va ijodiy komponentlari shakllana boshlaydi.

XXI asrda UNESCO va OECD tashkilotlari tomonidan ishlab chiqilgan “Key Competencies for Lifelong Learning” tavsiyalarida ham mustaqil fikrlash, tanqidiy yondashuv va muammolarni hal etish kompetensiyalari asosiy o‘rinda turadi. Shunday ekan, boshlang‘ich ta’limda mustaqil fikrlashni shakllantirish faqat didaktik vazifa emas, balki ta’lim jarayonining strategik maqsadidir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pedagogik adabiyotlarda “mustaqil fikrlash” tushunchasiga turlicha yondashuvlar mavjud. **J. Dyui** uni “tajriba orqali bilim hosil qilish jarayoni” sifatida, **L. S. Vygotskiy** esa “tafakkurning ijtimoiy va til asosidagi o‘zgaruvchan tizimi” deb ta’riflaydi. **J. Piaget** nazariyasida esa mustaqil fikrlash – bu bolaning kognitiv rivojlanishining yuqori bosqichi bo‘lib, unda u tashqi nazoratdan mustaqil bo‘lib, fikrini asoslash va xulosaga kelish qobiliyatiga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston olimlaridan **X. To‘xtaxodjayeva**, **N. Jo‘rayev**, **M. Jalilova**, **N. Tursunova** asarlarida mustaqil fikrlash o‘quv faoliyatining motivatsion va refleksiv jihatlari bilan bog‘lanadi. Ularning fikricha, boshlang‘ich sinf o‘quvchisida mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi shartlar zarur:

1. O‘quv jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish;
2. O‘quvchini izlanishga undovchi savollar tizimi;
3. Natijani mustaqil baholash imkoniyatini berish;
4. Fikrni dalil bilan asoslashga o‘rgatish.

Mustaqil fikrlashning nazariy asoslari:

- **Kognitiv nazariya** (Piaget): bilimni faol izlanish orqali o‘zlashtirish;

- **Konstruktivizm** (Bruner): o'quvchi bilimni o'zi quradi, o'qituvchi yo'naltiruvchi rolini bajaradi;
- **Humanistik pedagogika** (Rogers): o'quvchi shaxsini mustaqil, tanqidiy va erkin fikrlovchi sifatida rivojlantirish.

So'nggi yillarda o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishda **tanqidiy fikrlash texnologiyasi (Critical Thinking through Reading and Writing – CTRW)**, “sinkveyn” usuli, “aqliy hujum”, “fikrlar xaritasi”, “blits-so'rov”, “insert”, “klaster” kabi metodlar keng qo'llanilmoqda.

Metodologik jihatdan ushbu tadqiqot quyidagi usullar asosida olib borildi:

- **Nazariy-tahliliy** — mustaqil fikrlashning psixologik va pedagogik konsepsiyalarini o'rganish;
- **Eksperimental** — boshlang'ich sinflarda interfaol dars tahlili;
- **Sotsiologik so'rov** — 120 nafar boshlang'ich sinf o'qituvchilari orasida o'tkazilgan anketa;
- **Tajriba-sinov metodi** — mustaqil fikrlash metodlarini amaliy joriy etish samaradorligini o'lchash.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, o'qituvchilarning 67 foizi o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantirish zarurligini yuqori baholagan bo'lsa-da, ularning 38 foizi bu boradagi metodlarni amaliyotda to'liq qo'llay olmasligini ta'kidlagan.

NATIJALAR

Tajriba-sinov natijalari quyidagi muhim omillarni aniqladi:

1. O'quvchilar mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun **savol-javobli o'quv muhitini** talab qiladi.
2. “Muammoli ta'lim” modeli asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning **faol fikrlash darajasi 29% ga oshgan**.
3. “Sinkveyn” metodidan foydalanish o'quvchilarda tahliliy fikr yuritish, tushunchani umumlashtirish va qisqa ifodalash ko'nikmasini mustahkamlagan.
4. “Klaster” va “fikrlar xaritasi” texnikalari o'quvchilarni o'z g'oyalarini vizual tarzda tartibga solishga o'rgatgan.
5. Mustaqil fikrlashni rag'batlantiruvchi o'qituvchi munosabati (savol berish, fikrni e'tirof etish, tahlilga yo'naltirish) jarayonning muvaffaqiyatini belgilagan asosiy omil sifatida qayd etildi.

MUHOKAMA

Natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mustaqil fikrlashni shakllantirishda o'quvchi faoliyatini **faol, ijodiy va refleksiv** holatga keltirish muhim. O'qituvchi endi bilim manbai emas, balki **fikrlash jarayonining tashkilotchisi** bo'lishi zarur.

Bunda o'quvchi xatodan qo'rqmasligi, fikrini ochiq ifoda etishi, dalil bilan himoya qila olishi uchun ijobiy psixologik muhit zarur. **Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi”** nazariyasi ham o'quvchi mustaqilligini o'qituvchining ko'magi bilan bosqichma-bosqich rivojlantirishni nazarda tutadi.

Bugungi kunda Finlyandiya, Janubiy Koreya va Singapur kabi mamlakatlar boshlang'ich ta'limda mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun “Inquiry-based learning” (so'rov asosidagi o'qitish) modelini qo'llamoqda. Bu modelda o'quvchi har bir mavzuni savol orqali kashf etadi.

O‘zbekiston ta’lim tizimida esa “Yangi avlod o‘quv dasturlari” konsepsiyasi doirasida mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan kompetensiyalar — “fikrlash madaniyati”, “tahlil qilish”, “muammoni hal etish” kompetensiyalari asosiy yo‘nalish sifatida belgilangan.

XULOSA

1. Mustaqil fikrlash — bu o‘quvchining o‘z fikrini mustaqil ifodalash, dalil keltirish va muammoni ijodiy hal etish qobiliyatidir.
2. Boshlang‘ich ta’limda mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun muammoli, interfaol va tanqidiy yondashuvlarga asoslangan metodlar eng samaralidir.
3. O‘qituvchi faoliyatida refleksiv yondashuv, ya’ni o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash ko‘nikmalari asosiy rol o‘ynaydi.
4. Mustaqil fikrlashni baholash mezonlari sifatida — mustaqillik darajasi, tahlil aniqligi, dalillash qobiliyati, ijodkorlik ko‘rsatkichlari taklif etildi.
5. Pedagogik amaliyotda tanqidiy fikrlash texnologiyalarini tizimli qo‘llash o‘quvchilar tafakkurining sifat o‘sishini ta’minlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Dewey, J. (1933). *How We Think*. Boston: D.C. Heath & Co.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society*. Harvard University Press.
3. Piaget, J. (1972). *Psychology and Pedagogy*. Penguin Books.
4. To‘xtaxodjayeva X. (2019). *Pedagogik fikrlash madaniyatini rivojlantirish yo‘llari*. — Toshkent: TDPU.
5. Tursunova N. (2020). *Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mustaqil fikrlashni shakllantirishning pedagogik asoslari*. — “Ta’lim va fan” jurnali, №4.
6. Jalilova M. (2021). *Interfaol metodlar va tanqidiy fikrlash texnologiyasi*. — Toshkent: Fan.
7. OECD (2019). *Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass*. Paris: OECD Publishing.
8. Bruner, J. (1996). *The Culture of Education*. Harvard University Press.